

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi
Cilt 9, Sayı 2 (Haziran 2012), ss. 69-88
DOI: 10.1501/MTAD.9.2012.2.14
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Kırım Tatar Türklerinin Bahar Bayramı: *Tepreş*

G. Selcan Sağlık Şahin

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Bayramlar temelde dinî ve millî bayramlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Her milletin çeşitli etkinliklerle kutladıkları bahar bayramları mevcuttur. Bahar bayramları insanları bir araya getirip, millet olduklarının idrakine varmalarını sağlamalarından ötürü millî bayramlar arasında sayılabilirler. Ancak bazı bahar bayramlarının temelinde dinî inanışlar da yatabilir. Tıpkı Kırım Tatar Türklerinin bahar bayramlarından tepreş/hıdırlez/kıdırlez'de olduğu gibi. *Tepreş* sözcüğü *tepre-* "hareket etmek" fiilinin "doğanın hareket etmesi, kıpırdanması ve baharın gelmesi" şeklinde anlamlandırılması ile *hıdırlez* sözcüğü ise Hıdır ve İlyas peygamberlerin adlarının bir araya gelmesiyle ilişkilendirilmektedir. Esasen Kırım Tatar Türkleri arasında *navrez, tepreş/hıdırlez, derviza* gibi çeşitli bahar bayramları kutlanmaktadır. Bu çalışmada okuyucu, bunlardan tepreş/hıdırlez'in kökenine ait görüşleri, bu bayramın kutlanmasına ilişkin etkinlikleri ve uygulamaları bulacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Kırım Tatar Türkleri, bahar bayramı, tepreş, hıdırellez.

ABSTRACT

Observation days are basically seperated as religious or national days. Every nation has spring celebrations with different activities. These spring celebrations help people gather together and feel their national solidarity, hence these days may also be accepted as national days. Yet some spring celebrations may be of religious origin, just like the *tepresh/hidirlez/kidirlez* celebration of the Crimean Tatars. The word *tepresh* is derived from the verb *tepre* -which means to move- and symbolizes the nature movement and coming of the spring. Hidirellez word is obtained by jonining the names of the prophets/saints Khidir and Elias. Crimean Tatars have been observing spring fests of navrez, tepresh, hidirellez, derviza and others. In this study the views concerning the origin of tepresh/hidirellez and the activities for their celebrations are proffered.

KEY WORDS
Crimean Tatars, spring celebration, tepresh, hidirellez.

1. Kırım Tatar Türklerinin Bahar Bayramı: *Tepreş*

Tepreş, Kırım Tatarlarının Hıdrellez sonrası kutladıkları bir bahar bayramıdır. Bazı kaynaklarda bu iki bayram bir olarak ele alınmakta (Yurtsever 1973), bazılarında ise Romanya Türkleri arasında *hıdırellez*, Dobruca Türkleri arasında *tepreş* adıyla kutlandığı söylenmektedir (Kalafat-Güngör 2011). Tepreşin Kırım, Dobruca ve Türkiye'de yaşayan Tatar Türkleri arasında kutlanması oldukça eski olmakla birlikte, bu bahar bayramının kutlanma tarihi çeşitlilik göstermektedir.

Türklerin asıl bahar bayramı bilindiği üzere tüm Türk dünyasında 21 Mart'ta kutlanan Nevruz'dur. Kırım Türklerinin Nevruz dışında Mayıs ayında iki âdetlerinin daha olduğu da bilinmektedir. Bunlardan biri hıdırellezden bir hafta önce halkın topluca kırlara eğlenmeye çıktıkları *yavuryüzü*, diğeri ise Hıdırellez anlayışına karşılık Mayıs ayının ilk Cuması kutlanan *tepreş*'tir. Tepreşin "Türk hıdırellezi" olarak adlandırıldığı da olmuştur (Çay 1988: 106).

21 Mart'ta (Nevruz günü) başlayarak 20 Haziran'da sona eren bahar faslının tam ortası olan 6 Mayıs gününe, bu ayın ilk günlerinde bitkilerin yeşillenmesi son haddini bulduğundan "yeşillik günü" denilmektedir (Yurtsever 1973: 41). Esasen 6 Mayıs günü Hıdırellez, Kırım Türklerinin deyimiyle "Hıdrellez"veya "Kıdırlez"dir. Hıdırellez adı Hıdır ve İlyas peygamberlerin adlarının birleşmesiyle oluşmuştur. Kırım Türkleri arasında "Hıdırnebi" ve "Hıdır İlyas" adlarıyla bilinen, ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna inanılan İlyas peygamberin bu günde çölleri, tarlaları dolaşmaya çıktığı ve güzel İslamî ve insanî amelleriyle Allah'a yaklaşmış, Allah sevgisini kazanmış olan kimselere göründüğüne inanılır (Yurtsever 1973: 41). Belki de bu sebepledir ki, Dobruca Kırım Tatar Türkleri Hıdırellez gününü dinî bir bayram olarak kutlamaktadırlar.

Hıdır, Hz. Hıdır, Hızr, Hoca Hızr gibi adlarla bilinen Hz. Hızır denizde batanlara, yangınları söndürmeye yardım eder. Hz. İlyas'a ise gök gürültüsüne hükmetme gücü verilmiştir. İnanışa göre hıdırellez günü Hıdır dünyayı dolaşmaya sağdan, İlyas ise dolaşmaya soldan başlar. Dünyayı dolaşır ve Müslüman topraklarında birleşirler (Kurtıyev 1996: 35). Zamanla hıdırellez günü sadece Hz. Hıdır'ın gelişi olarak algılanmaya başlanmıştır.

A. Karakaya'ya "Takvim, Yıl, Mevsim, Ay, Gün ve Bunlarla İlgili İnanışlar" adlı makalesinde yılı yaz ve kış olarak iki mevsime böler ve yazın 6 ay, kışın da 6 ay sürdüğünü söyleyerek yaz başlangıcını hıdırellez, kış başlangıcını ise Kasım ayı ile

tanımlar.[1] "Hıdrellez" veya "Kıdırlez" sözcüğünün ise Hızır (Kıdır) Nebi ve İlyas peygamberin adlarının birleştirilmesi sonucu meydana geldiğini belirtir. Hıdırlez 6 Mayıs günüdür.[2] Bu tarihte Hıdır Nebi ile İlyas peygamber buluşurlar ve bu buluşma günü yazın başlangıcı sayılır (Karakaya 1975: 10)[3].

Ali Cafer Naci, "Romanya'daki Kırım Türklerinin Folklor ve Gelenekleri" başlıklı yazısında bahar bayramı tepreşin kutlandığı gün ile ilgili olarak şu bilgilere yer verir:

> "Bahar bayramı (tepreş) ilkbaharın ilk günü telakki olunan Kıdırlez'de kutlanır. ... Başlangıçta kıdırlez ile tepreş günleri aynı zamanda kutlanırdı. Daha sonraları Dobruca'daki Osmanlı hakimiyetinin tesiri ile hafta tatili Cuma günü olunca tepreşin kıdırlezden sonra gelen ilk Cuma günü kutlanması âdet halini aldı. Böylece ilkbahar bayramı ikileşti ve ayrı ayrı günlerde kutlanır oldu. Zamanla dinî bir kökten gelen kıdırlez önemini kaybetti, fakat tamamen layik bir manası olan tepreş ise halk tarafından daha çok benimsendi." (1966: 23)

Bazı kaynaklarda Kırım Tatarlarının geleneksel tepreşi, kutlanma tarihi ve ritüellerinin benzerliği açısından Hristiyanların St. George (Aya Yorgi) Günü ile ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır (Bkz. Williams 2001: 92). Esasen bu ikisinin kutlanma tarihi arasında bir benzerlik yoktur.[4] Tepreş, önceleri 6 Mayıs veya hıdrellezden sonra gelen ilk Cuma günü, daha sonraları Mayıs'ın ilk yarısı içinde bir Pazar günü ve hatta Türkiye'de yaşayan Kırım Tatar Türkleri arasında genellikle Haziran ayında

---

[1] Halk inanışına göre Mayıs ayının altısı yazın başladığı tarihtir. 6 Mayıs'ta başlayan yaz mevsiminin 7 Kasım'da sona erdiğine inanılır ve yılın bu bölümüne *Ruzı hızır*, yani "yeşil, yeşeren gün" adı verilir. Kış günleri olarak tarihlenen 8 Kasım-5 Mayıs dönemine ise *Ruzı Kasım* "bölen gün" denilir (Turan 2011: 56).

[2] Esasen Hıdırellez, her yıl 6 Mayıs tarihinde hemen hemen tüm Anadolu, Balkanlar ve Orta Asya'da kutlanan bahar bayramlarımızdandır. Kıbrıs Türkleri de bu günü *Mayıs altısı* olarak adlandırır ve kutlarlar (Turan 2011: 56).

[3] Anadolu ve Balkan Türklerinin inanışına göre Hızır'ın İlyas'la görüştüğü günde doğa yenilenir, bolluk ve bereketle donanır. İnanışa göre Hızır peygamber karaların, İlyas peygamber ise suların koruyucusudur. İkisi de ölümsüzlük suyu, yani 'bengi su'dan içmişlerdir. Çeşitli kılık ve görüntülere bürünerek insanlara yardım eden, dar gününde insanların imdadına yetişen bu iki peygamber (krş. *Hızır gibi yetiştin*), her yıl mayıs ayının altısında bir su kenarında buluşurlar. Bu buluşma nedeniyle her taraf yeşerir, sular coşar, doğa türlü renklere bürünür (Turan 2011:57).

[4] Kırım Tatar Türklerinin tepreşinin Ortodoks veya Katolik Hristiyanların St. George veya Aya Yorgi günü ile bir bağlantısı olmamakla birlikte, ilkbaharda Kırım Tatarlarının törenlerinden birisi de *yavur yüzüne çıkmaktır* (Karakaya 1975: 13). Kırım Tatar Türkçesinde *yavur* "gavur, Hristiyan" demektir. Abdulhaluk Çay, *Yavuryüzü*nün Hristiyanlardan önce hıdırellezi karşılamak gayesi ile yapıldığını söyler (Çay 1988: 106). Hristiyanların paskalyası ise Kırım Tatarları arasında *kızıl yumurta bayramı* olarak bilinir. Kızıl yumurta bayramından birkaç gün önce (Hristiyanların bayramı Pazar günü olur) Cuma günü *yavur yüzü*ne çıkılır (Karakaya 1975: 13).

kutlanırken, St. George günü 23 Nisan'dır. Tepreş kutlamalarının eskiden Cuma günlerine denk getirilmeye çalışılması da bu günün İslâmiyet'te hayırlı bir gün sayılmasıyla ilişkili olmalıdır. İster *hıdrellez* olsun ister *tepreş*, bu gün Dobruca Kırım Tatarları arasında dinî bir bayram gibi kutlanır (Yurtsever 1973: 41). Diğer İslamî bayramlarda olduğu gibi bugünlerde de camilere gidilip, namazlar kılınır; kurbanlar bağışlanır; mezar ziyaretleri yapılır.

2. *Tepreş* Sözcüğünün Kökeni Hakkında

Kırım, Dobruca ve Türkiye'de yaşayan Tatar Türkleri arasında coşkuyla kutlanan "tepreş"in sözcük olarak etimolojisi ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan biri, kelimenin Arapça "ferahlama, eğlenmek için gezme anlamına gelen" *teferrüc* kelimesinden geldiğidir:

> "Hıdırlez'den sonra gelen ilk Cuma gübü 'tepreş' günü olarak kararlaştırılmıştır. Hıdırlez Cuma gününe rastlarsa, bu pek iyi bir alamet ad edilirdi. 'Hıdırlez Cuması' dahi derlerdi bu güne. Arapça'da kırlara çıkarak gezinti yapmak, ferahlamak anlamına gelen 'teferrüc' sözü Kırım Türkleri şivesine 'tepreş' şeklinde girmiş ve yerleşmiş olacak ki, bu da aynı manayı ifade eder." (Yurtsever 1973: 41)

Bu görüş, Kuzey Türk lehçelerinde özellikle Kırım Tatar Türkçesinde Arapça kökenli kelimelerin yok denecek kadar az olması, mevcut olanların da dinî terimler oldukları ifade edilerek eleştirilir (Bkz. Bektöre 1990: 29).

Gerçekte de bir kültür sözcüğü olan "tepreş"in kökenini uzaklarda aramamak gerekir. Tabiatın kıpırdanmaya başladığı bir zamanda, baharın gelişini kutlamak amacıyla düzenlenen tepreşin "hareket etmek, kıpırdamak, titremek, sallamak" anlamlarındaki Türkçe *tepre-/depre-* fiilinden türemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Yalkın Bektöre, *Tepreş* adlı çalışmasında baharın gelişiyle ekinlerin toprakta baş göstermesinin halk arasında "ekinler tepreşti" şeklinde ifade edildiğini belirtir ve ekler:

> "Bütün tabiatın dinamizmini, canlılığını kaybettiği kış aylarında tabiatıyla insanlar da bağ, bahçe, tarla, ziraat işlerinden uzak kalmakta, adeta onlar da kış uykusuna yatmaktadırlar. Ama baharın gelişi ile Cenab-ı Hakk'ın lütfu olarak tabiat tekrar canlanmakta, ağaçlar çiçek açıp, ekinler baş göstermekte, koyunlar kuzulamakta, insanların içine de neşe sevinç enerji dolmaktadır... İşte bu halet-i ruhiye ile Kırım Türkleri de kışın uyuşukluğundan sıyrılıp tepreşmekte, silkinmekte. Bunu da toplum olarak en güzel "tepreş" olayı ile ifade etmektedirler." (Bektöre 1990: 29).

Clauson, *Etimolojik Sözlüğü*'nde *tepre-* fiili ve bu fiilden türemiş şekillerin Kuzey-Doğu Türk lehçeleri (Altay-Saha-Tuva-Hakas vd.) dışındaki bütün modern Türk lehçelerinde bulunduğunu, en çok da Kuzey-Batı ve Güney-Batı Türk lehçelerinde

korunduğunu belirterek, fiilin örneklerini tarihselden moderne sıralar (ED 443-444).

Radloff da *Wörterbuches der Türk-Dialecte*'de *tepre-* fiili ve müştaklarının Kırım ve Osmanlı Türkçelerinde mevcut olduğu notuyla kaydeder (1905-III: 1114a):

> ***täprä-*:** (v) [Krm., Osm. Dsch.] dvigatsya – sich bewegen ; *täbäkäli japrak täprämäz* (Krm.) "Sebepsiz yere yaprak (bile) hareket etmez.
>
> ***täprän-*:** (v) [Krm., Osm.] 1) erregt sein, zittern. 2) sich erheben, eine Anstrengung machen.
>
> ***täpränti*:** *jär täpräntisi* "das Erdbeben".
>
> ***täprät-*** : (v) [Kom. Krm. Osm.] (täprä+t) "bewegen"
>
> ***täpräşlä-*** (täpräxlä- sic!) "sich bewegen, zappeln"

Son kayıt *täpräşlä-*, bize *tepreş* isminden +lA- İFY eki ile yeni bir fiil yapıldığını da göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Tepre- fiili, Kaşgarlı'nın *Divân*'ında da *teprēdi*, *teprendi*, *tepreşdi* ve *tepretti* biçimlerinde geçmektedir (DLT 2005: 552):

> ***tepredi*:** *teprēdi nēŋ* "Bir şey hareket etti [depreşti]". Teprēr, teprēmēk.
>
> ***teprendi*:** *teprēndi nēŋ* "Bir şey hareket etti". Teprenür, teprenmek.

Kaşgarlı'nın *tepreşdi* maddesinde verdiği örnekte yaz ile kış arasındaki çekişme anlatılmakta ve kış, yaza seslenmektedir (DLT 2005: 553):

> ***tepreşdi*:** *kişi qamug tepreşdi* "Bütün halk kımıldandı". Hareket eden herhangi bir şeyi anlatmak için bu sözcük kullanılır. Şu dörtlükte de kullanılır,

Ol qar qamug qışın ẹnēr	"Kar ve nem kışın iner
Aşlıq tarıg anın önēr	Aşlık tahıl böylece biter
Yawlag yagı mende tınar	Zalim düşmanın öfkesi bende diner
Sen keliben tepreşür	Sen gelince o yine depreşir"

Abdurrahman Kaya, DLT'de geçen bu cümleyi "Bütün insanlar kaynaştı" şeklinde Türkiye Türkçesine aktararak, *tepreş* sözcüğünün asıl anlamının da "kaynaşmak, birlik ve beraberliği güçlendirmek, insanlar arasındaki samimiyeti arttırmak" olduğunu söyler ve bu anlamda düşünüldüğü zaman *tepreş*in gerçek amacına ulaştığını belirtir (1996: 23).

tepre- fiili, XII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan *Tarama Sözlüğü*'nde Oğuz grubu Türk lehçeleri için tipik kelime başı t->d- değişimi ile *depren-*, *deprendir-*, *depreniş*, *depreş-*, *depreştür-*, *depret-* biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır (TS-II, 1094-1098).

XV. yüzyılın ilk yarısında Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından yazılmış Arapça *Bulgat al-müştak fi lügat at Türk val-Kıfçak* adlı sözlükte de *täbrän-* "hareket etmek" (38r-v) fiilline rastlıyoruz. Zajączkowski, *Slownik Arabsko-Kıpczacki* adlı çalışmasının ikinci cildini oluşturan fiiller bahsinde Houtsma Sözlüğü'nde (HT 66),

Lisan el-Etrak'ta (LA 101) ve *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-Lûgat-it-türkiyye*'de aynı anlamda *täprän-* (TZ 255) fiilinin geçtiğini belirtir (1954: 75).

tepre- fiilinin *saç-ra-* "sıçramak", *tig-rä-* "yankılanmak", *say-ra-* "cıvıldamak", *tit-rä-* "titremek" gibi benzer estetik görünümle °rA- ekiyle kurulduğu görülmektedir (OTWF-II, 471). Bu kökten türediği düşünülen *tepreş* sözcüğü ise tıpkı *keŋäş* "öğüt, nasihat" (<*keŋä-ş* ED 734), *bağdaş* 'bağdaş' (< *bağda-ş* ED 312b) sözcüklerinde olduğu gibi *tepre-* fiiline -(X)ş fiilden isim yapım ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*'nde fiilden-isim türeten -ş, -Xş ekinin fiil kök ve gövdelerinden "bir işin sonucu ve ürünü olan" somut ve soyut kalıcı adlar türettiğini belirtir: *oyna-ş*, *dola-ş* vb. (2003: 106). Sonuç olarak *tepreş* sözcüğünün *tep-°rA-* > *tepre -ş* biçiminde kurulduğu görülmektedir.

Tepreş sözcüğü W. Radloff'un 1860-1870 yılları arasında yaptığı araştırma gezilerinde derlediği malzemelerden ibaret olan *Proben*'in Kırım ağızlarına ayrılan 7. cildinde doğrudan geçmemektedir. Ancak İstile'den derlenen *Mısafir* adlı metinde fukaraların evini ziyaret eden Hıdır Nebi'den bahsedilmektedir (Bkz. Çulha 2010: 70).

Zuhal Yüksel'in, *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı* adlı çalışmasında Romanya'nın Köstence vilayetinden Polatlı Karayavşan köyüne göç etmiş Makbule Darıcan'dan (35) derlenmiş "Periyan Destanı"nda sözcük *tepreş* olarak kaydedilmiştir:

Bu seneniŋ ***tepreşi***

Menim işin bolmadı.

Azrayil canım algaşı

Gul beŋzim solmadı. (Yüksel 1989: 20-25, s.147).

Tepreş sözcüğü İzmir-Bergama ağzında yukarıdaki örneğe uygun bir anlamla *tepreş günü* "Nevruz günü" olarak da tespit edilmiştir. Modern Türk dilinin lehçelerinde her ne kadar çeşitli ses olaylarıyla *tepre-* fiili ve bundan türetilmiş çeşitli isim ve fiillere rastlansa da *tepreş* sözcüğünün Kırım Türklerine özgü olduğu ve kullanımının sosyo-kültürel bir değerle sınırlandığı anlaşılıyor. Kırım Tatar Türkçesine ait sözlüklerde bu bayramın adı *hıdırlez/hıdırles* olarak karşımıza çıkmaktadır. Useinov'un 1994 yılında yayınladığı Kırım Tatar Türkçesinin sözlüğünde sözcüğe *tepreç* olarak madde başı olarak yer verilirken, 9 yıl sonra 2005'te yayınladığı ikinci sözlüğünde yer verilmediği dikkat çekmektedir:

tepreç: "bahar halk şenliği" (Useinov 1994: 285)

hıdırlez : "1) Hızır ve İlyas günü, 2) yazın ilk günü (6 Mayıs), 3) 6 Mayıs ile 8 Kasım arasındaki zaman dilimi" (Useinov 1994: 330)

hıdırles: Hızır ve İlyas günü (Useinov 2005: 294)

hıdırlez: "yazın ilk günü" (Asanov-Garkavets-Useinov 1988: 142).

Tepreş sözcüğünün 1989-1990 yıllarından itibaren *Emel* dergisinde de *tepreç*

biçiminde , -ş'li değil –ç'li yazıldığı da gözden kaçmamaktadır:

TÜRKİYE'DEKİ KIRIM DERNEKLERİ, DÜZENLEDİKLERİ TEPREÇLERLE BAHARI KARŞILADILAR

Türkiye'deki Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Dernekleri'nin düzenledikleri tepreçler, hemşerilerimiz arasında büyük ilgi gördü. Baharın gelişini kutlamak amacıyla yapılan kır eğlenceleri olan tepreçlerde, hemşerilerimiz beraberlerinde getirdikleri geleneksel aşlarını ve şöyûn kazanlarda pişen çiğbörekleri hep beraber yediler, Kırım yırların yırladılar, Kırım

(*Emel*, Sayı 178 Mayıs-Haziran 1990).

Son yıllardaki Kırım literatüründe ortaya çıkan bu ikili yazımlar Kırım Tatar Türkçesi için hangisinin geçerli sözcük olduğu sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi sözcüğün *tepre-* fiilinden -ş FİY eki ile yapıldığı açıktır. Türk dilinde fiillerden isim yapan eski bir *-ç* ekinin olmayışı da sözcüğün ilk biçiminin *tepreç* olduğu varsayımını dışarıda turar. Radloff Sözlüğünde tanıklanan *täpräşlä-* fiili içindeki *täpräş* ile Yüksel (1989)'daki doğrudan bu bahar bayramını kasdederek tanıklanmış olan *tepreş* de sözcüğün Kırım Türkleri arasında kullanılan biçiminin *tepreş* olduğunu göstermektedir. Radloff Sözlüğünde Kırım ağızlarından tanıklanan aynı kök fiilin iştaşlık çatı eki almış *tepreş-* biçimi de isim *tepreş*'in telaffuz değeri yanında muhtemel değişme seyrini takip açısından da dayanak olabilmektedir. *Tepreç* yazımının çeşitli Kırım literatüründe ortaya çıkışının son yıllara rastlaması, daha önce hiç bir Kırım Tatar Türkleri ile ilgili doğrudan veya dolaylı rastlanmaması bugüne kadar söylene gelen *tepreş* yerine aslında var olmayan bir **tepreç* sözcüğünün kullanıma sokulmak istendiği anlaşılmaktadır. Biz Kırım ağızlarında *tepreç* şeklinde bir söyleyişin olup olmadığını bilmiyoruz. Son yıllarda yapılmış Kırım ağızları derlemelerinde de böyle bir sözcük tanıklanmamıştır. *Tepreç* diye bir telaffuzun olduğunu var sayarsak, bu durumda *tepre-ş* > *tepreş* sözcüğünün *tepreç* olduğunu ve dolayısıyla bir -ş > -ç değişmesini düşünmek gerekmektedir. Tarihsel Türkçede seyrek de olsa özellikle iç ses konumunda ş > ç değişmesini gösteren örneklere rastlayabiliriz. Modern Türkçede daha sıkça ve şartlı olarak ş > ç değişmesinin örneklerini bulmak mümkündür. Buna karşılık, tarihsel ve Modern Türk dilinde ç > ş değişimi eğilimi sıkça ve yaygın olarak görülür. Kazak, Kara Kalpak ve Nogay Türkçesinde bu ç > ş değişimi vardır, ancak ağızlarda ç//ş'li karışık kullanımlar da görülür. Eski Kıpçak dil yadigârlarında da ç > ş değişimi her konumda tespit edilmiştir: Türk. *borç*, Tat. *buruç* ~ Kıp. dil yad. *borş* "borç", *çağır-*, yanında *şagır-* 'çağırmak', *çık-* yanında *şık-* vb. Eski Kıpçak dil yadigârlarında görülen ç > ş değişiminin bir Arap imlası tasarrufu olduğu görüşü varsa da daha sonra terkedilmiştir (Tenişev (Red.) 1984: 249). Bu değişme Çuvaş Türkçesinde de vardır: Türk. *iç*, Tat. *iç* ~ Çuv. *aş* " iç " (Tenişev 1984: 249).

Türkiye Türkçesinde ve hatta diğer bazı Türk lehçelerindeki (örneğin Türkmen T. *ça:ga* "çocuk" = Tatar T. *şaga* "çocuk") /ç/'li bazı kelimeler Kırım Tatar Türkçesinin bazı

ağızlarında /ş/'li karşımıza çıkar. Kırım Türkçesi yazı dilinde ve edebî dilinde görülmese de Çongar ve Kerç ağızlarında ç > ş değişiminin sık görüldüğü de belirtilmektedir: *şoban* "çoban", *şuval* "çuval", *suşlumuz* "suçluyuz", *ış* "hiç" vb. (Yüksel 1989: 38). Yüksel, Kırım Tatar Türkçesinin Çongar ve Kerç ağızlarında çok sık rastlanan bu ç > ş değişiminde Nogay Türkçesinin etkisinin büyük olduğunu düşünmektedir (Yüksel 1989: 82). 1944 öncesi Kırım ağızlarının sınıflandırması denemelerinden de biz Kırım ağızlarının Kuzey ağızlarının Aral-Hazar arası Kıpçak lehçeleri, özellikle Nogay lehçesiyle olan ilişkisini bilmekteyiz. Oğuz lehçe özelliklerinin baskın olduğu Güney ağızları ile bu Kuzey ağızları arasında geçişi sağlayan Orta Kırım ağızları ise tarihsel Kıpçak-Oğuz lehçe karışmalarının en tipik örneklerinden birini sunar. Başkurt'u da ekleyerek Aral-Hazar Kıpçak Türkçelerinde ş'lerin ise s'leştiği bilinmektedir. Nogay Türkçesinde de ş'lerin s'leştiği ağızlar vardır, ancak ş'li ağızlar da, özellikle Kanglı ağzı, varlığını sürsürmüştür.

Kısaca Kırım Tatar Türkçesinde son zamanlarda görülen *tepreç/tepreş* ikili kullanımından, Kırım Tatar Türkçesinin asıl sözcüğü anlaşılan *tepreş* biçimi sık ve yaygın kullanım olarak tespit edilmişken, birkaç yerde gördüğümüz *tepreç* yazımının neye dayanarak tercih edildiği konusunda bir fikir edinmek mümkün olmamıştır.

3. Tepreşin Zamanı ve Mekânı

Önceleri 6 Mayıs veya hıdrellezden sonra gelen ilk Cuma günü, daha sonraları Mayıs'ın ilk yarısı içinde bir Pazar günü veya yine Mayıs ayının ilk Cuma günü, Türkiye'de yaşayan Kırım Tatar Türkleri arasında ise genellikle Haziran ayında kutlanan *tepreş*, temel olarak açık havada, mümkünse su kenarında kutlanan bir bahar bayramıdır.

Kırım'da *tepreş* köylerin belli bir tepesinde, çayırında veya ormanlık bir alanda düzenlenir. Kırım'da tepreşe çıkılan yerler arasında Kıbla bayır veya Topkaya adları anılmaktadır (Karakaya 1975: 10).

Dobruca'daki Tatar Türklerinin tepreşe çıktıkları mesire yerleri ise Murfatlar (Nurbat) korusu, Tatlıcak köprüsü, Azaplar obası ve Acemler bayırı olarak sayılmaktadır (Yurtsever 1973: 41). Ali Cafer Naci, *Emel* dergisinde yayınlanan "Romanyadaki Kırım Türklerinin Folklor ve Gelenekleri" adlı yazısında 1920 yılından sonra Murfatlar köyü yakınlarındaki ormanlık arazinin belli başlı tepreş merkezi olmaya başladığını bildirir (Naci 1966: 23). Mehmet Yurtsever de *Emel* dergisinde kaleme aldığı "Hatıra defterimden: Dobruca'da Tepreş Müsamereleri" başlıklı yazısında 9 Mayıs 1930'da Küçük Tatlıcak köyü bayırında ve 10 Mayıs 1931'de Mankalye ilçesi Sarıgöl köyü bayırındaki tepreşlerden bahsetmekte ve yine Murfatlar ve Kobadin korularını da tepreşe çıkılan yerler arasında saymaktadır (1982: 37).

İlk olarak 1 Ocak 1930 tarihinde Romanya'nın egemenliği altındaki Güney

Dobruca'da, 1 Kasım 1960 tarihinden itibaren de Ankara'da yayınlamaya başlayan ve Kırım Türklerinin sesi kabul edilen *Emel* dergisinin bazı sayılarından Türkiye'de kutlanan tepreşlerin de zamanlarını ve mekânlarını tespit etmek mümkündür:

Ankara'daki Kırım Türkleri K. Y. Derneği EMEL Dergisine (1000 bin) T.L. bağışta bulunmuştur. Başkan Feyzi R. Yurter'e ve yönetim üyelerine teşekkür ederiz.

15 Haziran 1975 Pazar saat 8-20 arası Nuri Demirağ Korusunda tepreş vardır. Sayın halkımıza duyurulur.

K. T. K. Y. Derneği

(Emel, Sayı 88 Mayıs-Haziran 1975)

İSTANBUL'DA TEPREŞ

İstanbul'daki Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, her yıl yapageldiği tepreşi (kır gezisini) bu yılın 15 Haziran günü, merhum ve mağfur Nuri Demirağ'ın Üsküdar'daki büyük ve güzel korusunda tertiplemiştir. Üç bin kadar Kırımlının katıldığı tepreş'te Kırım Türkünün millî aşı olan ÇİBÖREK bol miktarda pişirilip yenilmiş, ayran ve diğer alkolsüz meşrubat içilerek çok eğlenceli ve samimi bir gün geçirilmiştir.

Derneğin başkan yardımcısı Sayın Server Turpçu, hemşerilere Hoşgeldi söyleyerek günün anlamını ve maksadını anlatan bir konuşma ile millî oyunları başlatmıştır.

Biraz sonra söz alan Dergimizin başyazarı M. Ülküsal, sağlığında Kırım Türklerinin istedikleri zaman bu koruda toplanmalarına izin vermiş ve ölümünden evvel evlatlarına ayni şeyi vasiyet etmiş olan merhum Cennetmekân Nuri Demirağ'ın çalışkan ve dürüst Kırım Türklerine karşı göstermiş olduğu muhabbet ve güveni hatırlatarak şükranlarını ve sayın evlatlarına teşekkürlerini bildirmiştir.

«Hür ve müstekil Anavatanımız Türkiye'de her türlü korku, baskı ve sıkıntıdan uzak olarak dilediğimiz gibi eğlenirken komünist rejimi altındaki memleketlerde yaşayan, korkudan ve işkenceden inleyen, hak ve hürriyetlerden yoksun olan milyonlarca kardeşlerimizi de düşünelim; kurtulmaları için çalışalım! Bunun hem kardeşlik ve hem insanlık görevi olduğunu unutmayalım» demiştir.

Tepreş saat 20 ye kadar sürmüş, millî oyunlar oynanmış, türküler yırlanmış, Kırım'ın millî güreşi yapılarak ödüller dağıtılmıştır.

(Emel, Sayı 89 Temmuz-Ağustos 1975)

TEPREŞ YAPTILAR

Ankara'daki millî geleneklerine saygılı ve bağlı gençlerimiz 24 Nisan 1982 Cumartesi günü Kızılcahamam Soğuksu'da toplu halde ilkbaharın gelişini asırlardan beri yapılagelen TEPREŞ ile karşılayarak millî halk türkü ve oyunariyle kutlamış ve neşeli bir gün geçirmişlerdir.

Diğer şehirlerdeki gençlerimiz de Mayıs ve Haziran ayları içinde TEPREŞ yapacaklardır.

(Emel, Sayı 130 Mayıs-Haziran 1982)

ANKARA'DAKİ KIRIM TÜRKLERİ KIZILCAHAMAM - SOĞUKSU'DA TEPREŞLERİNİ KUTLADILAR

Ankara'daki Kırım Türkleri ananevî adetlerinden «Tepreş» vesilesiyle, Kızılcahamam - Soğuksu mesire bölgesinde 4 Mayıs 1986 Pazar günü biraraya geldiler.

Kırım Türk kültürünü oluşturan Kırım halk oyunlarının oynandığı, yırların söylendiği, çınlaşmaların yapıldığı ve millî aşların yendiği tepreşe İstanbul, Eskişehir, İzmir, Adana, Afyon ve Amasya'dan gelen Kırım Türkleri de iştirak ettiler.

(Emel, Sayı 154 Mayıs-Haziran 1986)

TEPREŞ BÜYÜK BİR COŞKUYLA KUTLANDI

Kırım Türkleri Ankara, İstanbul ve Eskişehir'de düzenlenen Tepreşler ile millî ananelerini yaşattılar. Üç ayrı ilde tertip edilen tepreşlerde ortak unsur Kırım sevgisinden kaynaklanıyordu. Her yıl Mayıs ayının ilk haftasında kutlanagelmekte olan Tepreş bu yıl Ramazan ayına rastlaması sebebiyle Haziran ayında kutlandı.

İlk Tepreş Ankara Kızılcahamam-Çamkoru Millî Parkında 7 Haziran 1987 tarihinde, 2. Tepreş İstanbul Terkos'ta 14 Haziran 1987 tarihinde, son Tepreş Eskişehir Fevziye Köyünde 21 Haziran 1987 tarihinde yapıldı.

Kırım Türk kültürünün bir parçasını oluşturan Tepreşlerde oynanan halk oyunları, söylenen yırlar, çınlar yenilen aşlar, konuşulan konular ve yaratılan dostluklar millî havanın estirilmesini sağladı.

(Emel, Sayı 160 Mayıs-Haziran 1987)

TEPREŞ KUTLANDI

Kırım Türkleri arasında baharı karşılamak amacıyla yüzyıllardan beri düzenlenen tepreşler Türkiye'de de kutlandı. Bu yılki tepreşin bir değişik özelliği de S.S.C.B.'de sürgünde yaşayan Kırım Türklerinin 18 Mayıs sürgününden 44 yıl sonra ilk defa tepreşi kutlamaları oldu.

Ankara, İstanbul ve Eskişehir'de düzenlenen tepreşlere çok sayıda hemşehri ve dostumuz iştirak etti. İstanbul'un İzzeddin ve Eskişehir'in Fevziye köyünde düzenlenen tepreşler 12.6.1988 Pazar günü, Ankara'da Kızılcahamam Çamkoru Millî Parkı'nda düzenlenen tepreş ise 19.6.1988 Pazar günü gerçekleşti.

Millî aşların yendiği, millî yırların söylendiği, millî oyunların oynandığı, Kırım güreşlerinin yapıldığı tepreşler sıcak bir hava çinde sürdü.

Kültürümüzün yaşatılmasına da vesile olan tepreşlerimizin önümüzdeki yıl Vatan Kırım'da da yapılmasını temenni ediyoruz.

(Emel, Sayı 166 Mayıs-Haziran 1988)

Kırım'da 18 Mayıs 1944'te gerçekleşen büyük sürgünden önce gerçekleştirilen son tepreşin 16 Mayıs 1943'te Kırım'ın Akşeyik rayonunun Amanşah köyünde (Canköyle-Akmescit arasında) yapıldığı bilinmektedir. Sürgünden önceki bu son tepreşle ilgili olarak Almanlar tarafından 45 dakikalık bir filmin ve Alman Propaganda Abteilung arşivlerinde yer alan fotoğrafların tarihi değere sahip olduğu bilgisini aktaran Yalkın Bektöre, Tepreş adlı çalışmasında bu tarihî fotoğrafların bazılarını yayınlamıştır (1990: 34-36). *Emel* dergisinin 178. sayısında ise Kırım'ın Bahçesaray şehrinde sürgünden sonra ilk olarak 6 Mayıs 1990 tarihinde Hıdrellez şenliklerinin düzenlendiğini bildiren bir haber yer almaktadır:

KIRIM'IN BAHÇESARAY ŞEHRİNDE SÜRGÜNDEN BU YANA İLK OLARAK HIDRELLEZ ŞENLİKLERİ DÜZENLENDİ

Akmescit'de **Krımskaya Pravda** gazetesinin bünyesinde haftalık olarak neşredilmekte olan **Dostluk** gazetesinin 11 Mayıs 1990 günkü nüshasında Şakir Selimov tarafından verilen bir habere göre 6 Mayıs'da Vatan Kırım'ın Bahçesaray şehrinde sürgünden bu yana ilk olarak Hıdrellez şenlikleri düzenlendiği yer aldı.

Bahçesaray'ın "Çufut Kale" mevkiindeki "Yüz Çokrak" adlı bayırda yapılan ve Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'nın Bahçesaray teşebbüs grubunun gayretleriyle teşkil edilen hıdrellez şenliklerine çok sayıda Kırım Tatar iştirak ettiler. Kırım Tatar millî yemeklerinden "katlama", "baklava", "yantık" (cantık), "köbete", "çibörek" ve "tavalokum" gibi pekçok çeşitli aşların yenildiği şenlikte, KTMHT'nın aktif iştirakçilerinden İdris Asanin, Bahçesaray imamı Abbas Caferzade birer konuşma yaparken, Seydali isminde yaşlı bir Bahçesaraylı tarafından da hıdrellez duası okundu. Daha sonra Albat Köyü'nün "Kestane" ansamblinin millî kıyafetli oyuncuları tarafından sergilenen oyunlar, seyredenler tarafından beğeniyle karşılandı. Hıdrellez münasebetiyle yapılan Kırım Tatar güreşi müsabakaları sonunda Azek Köyü'nden Bahtiyar Halilov birinciliği elde ederek ödül olarak ortaya konulan koçu aldı.

Kuzeydoğu Bulgaristan sınırları içinde yaşayan Tatar Türkleri ise 1989 yılında sosyalist sistemin çöküşüyle Bulgaristan'da başlayan demokratikleşme sürecinden etkilenerek, Tatar geleneklerini canlandırmak amacıyla sosyal aktiviteler düzenlemeye başlamışlardır. Bu çerçevede Mayıs 1994'te büyük sürgünün 50. yılı anısına merkezî Bulgaristan'da, Pazarcık, Silistre, Akkadınlar (Dulovo) ve Vetva (Vyatovo)'da geleneksel Tatar tepreşi düzenlenmiştir (Eren 1998: 331) [5].

4. Tepreş Etkinlikleri

Tepreşin, ilk uygulamalarda nasıl ve ne şekilde başladığı bilinmemektedir (Kaya 1996: 23). Ancak tepreşle ilgili kaynaklarda bu gün için yapıldığı belirtilen hazırlıklar ve düzenlenen etkinlikler şunlardır:

Kırım'da tepreş veya hıdrellez hazırlıkları evlerde yapılan bahar temizliği ile başlar. Kırım Tatar Türkleri arasında, eğer hamile bir kadın bu geleneği bozar ve evinin temizliğini yapmazsa, doğumunun zor olacağına inanılır (Kurtıyev 1996: 35). Bayramın öncesindeki gece çocuklar kâbus görmekten korktukları için başlarına, dudaklarına ve topuklarına sarımsak sürerler (Kurtıyev 1996: 35). *Tepreşe çıkılmadan* bir gün önce (Perşembe akşamı) *maylı kalakaylar* pişirilip hazırlanır. Maylı kalakayı yapmak için buğday unuyla eritilmiş tereyağı karıştırılır. Maya kullanılmaz. Elde edilen hamur tavalara konur. Üstleri türlü şekiller çizilmek suretiyle süslenir. Tavalar tandıra konulur veya fırına verilir. İyice kızarana kadar pişirilir (Ülküsal 1966: 88). Kalakay dışında *kozı sorpası*, *kuskus botkaları* (kuskus pilavı), *katlamalar*, *baklavalar*, *sütlaşlar* da bu bayramda yapılan geleneksel yemeklerdendir (Memedemin 2002: 37).

---

[5] Bulgaristan'da 1994 yılında gerçekleştirilen bu tepreşin hazırlıklarına gazeteci Ziya Selamet ve asıl meslekleri öğretmenlik olan Fikret Muzaffer ve Nevzat Yakup Deniz 1991 yılında başlamışlardır (Eren 1998: 331).

Tepreş günü sabahtan köylerdeki genç kızlar ve delikanlılar en güzel kıyafetlerini giyerek, köyün belli bir tepesinde, çayırında veya ormanlık bir alanda toplanırlar.

Eskiden tepreş sabahı yeşillik, mendil ve renkli şeritlerle süslü atların çektiği arabalara en iyi atlar koşulur, konvoy halinde yola çıkılır ve yolda arabalar arasında yarışlar yapılır, hatta bu yüzden kazalar bile olurmuş (Naci 1966: 23). Daha sonraları şehirlerde oturan halk tepreş yerine trenle giderken, kendilerine bir hava yaratmak isteyenlerin de toplantıya otomobilleriyle katıldıkları belirtilir (Naci 1966: 24). Arabalarından inerek kızlar bir yanda, delikanlılar bir yanda toplanarak *çınlaşmaya* başlarlar (Ülküsal 1966: 88). Tepreş günü köylerde yalnız ihtiyar erkekler ve kadınlar kalır. Erkekler, bir gün önce pişirilen maylı kalakayı Cuma namazından sonra camide yerler ve yazın bereketli geçmesi için dua ederler (Ülküsal 1966: 88).

Köylerde gençler köy meydanında yakılmak üzere bir ocak hazırlarlar. Akşam namazından sonra köyün bütün sakinleri toplanır ve köyün en yaşlı ve saygın kişisi ocağı yakıp, ateşin üzerinden atlar. Onu erkekler, geçler ve çocuklar takip ederler. Erkekler ocak başını terk ettiklerinde kadınlar sönmüş ateşin üstünden atlarlar (Kurtıyev 1996: 35). Kırım Tatar Türkleri bu bahar bayramında ağaç veya çiçek dikmeye gayret ederler. Erkeklerin elma, kadınların ise armut ağacı diktikleri bildirilir (Kurtıyev 1996: 35).

Salıncaklar kurulur. Erkekler arasında *kureş* "güreş"[6] müsabakaları düzenlenir (Ülküsal 1966: 88). *Kalakay tığırtması* yapılır. Yani pişirilen kalakaylar tepelerden aşağı yuvarlanır veya bereketli bir yıl olsun diye tarlada yuvarlanır (Karakaya 1975: 10). Eğer kalakayın üstü şekillendirilmiş ön yüzü üste düşerse, o yıl mahsulün iyi olacağına inanılır. Tersi olursa mahsulün kötü olacağına inanılır (Kurtıyev 1996: 35).

Tepreşin en önemli eğlencesinin millî oyunlar olduğu ifade edilir. Bunların başında *kaytarma, yavlık (mendil), çoban, dört kız, Emir Celal, yüksek minare oyunları, Kırım çiftetellisi, tuvak horanı (duvak halayı)* gelmektedir (Bkz. Ek; Bektöre 1990: 31-36).

Tepreş törenlerine bazen civar köylerden gençlerin de iştirak ettikleri ve böyle kalabalık eğlencelerde düzensiz hareketleri önlemek üzere sözü geçen bir yaşlının, gençleri denetlediği ifade edilir (Karakaya 1975: 11). Eskişehir Kırım Türkleri Kültür, Yardımlaşma Derneği Çifteler, Mahmudiye ve Alpu şubelerinin 13 Haziran 1999 tarihinde Eskişehir Karakaya köyünde düzenledikleri 13. Geleneksel Tepreş Şenliklerinde avukat Kazım Kurt'un *Tepreş ağası* seçildiği duyurulmuştur. Eskiden tepreş ağaları (1960'lı yıllarda) yukarıda belirttiğimiz gibi gençleri denetler ve olabilecek taşkınlıkları engellerlermiş. Ancak günümüzde ekonomik sebeplerden ötürü tepreş ağası da Kırkpınar güreşlerinde olduğu gibi, parayla ağalığı satın

---

6 Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü* adlı çalışmasında Türk millî sporlarından kuşak güreşinin, Eskişehir Kırım Folklor Derneği'nin çabalarıyla son on üç yıldan beri düzenli olarak her yıl haziranın ilk haftası tepreşte yapıldığını belirtir (1999: 49).

almaktadır ve daha çok tepreşte yapılan güreşleri organize etmektedir.

Tepreş/hıdırellez Kırım Tatar Türkleri arasında tam olarak toplumsal kaynaşmayı sağlar. Özellikle gençlerin tepreşi bütün bir yıl sabırsızlıkla bekledikleri ifade edilmektedir. Genç kızlar tepreş gününden haftalar öncesinden işli ve geniş etekli (kılaptan denilen) elbiselerini hazırlarlar (Bektöre 1990: 30):

Köstergen er kız ünerin.	*Geniş etekli kaftanlar,*
Boş geçirmegen günlerin.	*Caltırawuk kılaptanlar,*
Özleri desen şay dülber,	*Sırma telli başörtüler...*
Sanke birer açkan güller!	*Canım aynın on dörtlüler*! (Ziyaaddin 1973:30)

Bu bayramda genç kızlar ve erkekler birbirleriyle tanışırlar. Gelin adayları seçilir. Ekseriyeti evlilikle noktalanan dostlukların da burada düğümlendiği ifade edilir (Bektöre 1990: 30). Tepreşin gençleri kaynaştırma, bir araya getirme ve sonuçta bir yuva kurmalarına ön-ayak olma misyonunu, Mehmet Vani Yurtsever 'in "Sultaniye tepreşte" şiirinde de görmek mümkündür:

Sultaniye Tepreşte
Hıdırellez'in ilk Cuması, Tepreş bugün...
İlkbaharın bayramı, bugün üşün
Çoktanberi telesigen kız, oğlan...
Kim bilir ne tasavvurlar kurulgan...
Sultaniye tek kızı Halim Bay'ın,
Bek aytulu bir kızı Karatay'ın[7]
Hakikaten akıllı, hem şaylı[8] *kız,*
Bek etmekli, bek şeber, hiç bir mınsız.
Bek namuslu, temelli, avurbaşlı,
Fidan belli, yakışıklı, uzun saçlı,
Kara kaşlı, ak tenli, ela gözlü,
Avuzundan bal damlay, tatlı sözlü.
Buman birge takdiri açılmay tura,
Özüne uygun bir cigit tabılmay tura
Yaşı bolgan yirmiüç, tam vaktı demek…
Endiden son mutlaka üy bolmak gerek.
Bu tepreşke bir türlü bek telesiy,

[7] Eskiden 250 aileden fazla Kırım Türküyle meskun ve Dobruca'nın orta kısmında bulunan bir köy.

[8] Güzel.

Bek telaşlı, kuvançlı, kalbi titriy.
…
Karti onun telaşın farkında edi.
Şakırıp alıp katına, şulay dedi :
- *Kızım bugün hıdırlezin ilk Cuması,*
Kabul olur mutlaka kız duası,
Al abdest te oku Yasin, hem Tebarek.
Muradınnı Allah'tan istemen gerek.
Hıdırnebi dolaşıp yeryüzünde,
Doğru bolup işinde hem sözünde
Namusıman yaşagan köp gençlerin
Dua etıp açarken takdirlerin…
......
......

5. Sonuç

Bayramlar temelde dinî ve millî bayramlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Her milletin çeşitli etkinliklerle kutladıkları bahar bayramları mevcuttur ve bu bahar bayramları insanları bir araya getirip, millet olduklarının idrakine varmalarını sağlamalarından ötürü millî bayramlar arasında sayılabilirler. Ancak bazı bahar bayramlarının temelinde dinî inanışlar da yatabilir. Tıpkı Kırım Tatar Türklerinin bahar bayramlarından tepreş/hıdırlez/kıdırlez'de olduğu gibi. *Tepreş* sözcüğü *tepre-* "hareket etmek" fiilinin "doğanın hareket etmesi, kıpırdanması ve baharın gelmesi" şeklinde anlamlandırılması ile *hıdırlez* sözcüğü ise Hıdır ve İlyas peygamberlerin adlarının bir araya gelmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Bazı kaynaklar, tepreşle hıdırellezin aynı gün kutlandığını söylemektedir. Hatta hıdırellezde tepreşe çıkıldığı ifade edilir (Karakaya 1975: 10). Bazılarına göre ise başlangıçta aynı zamanda kutlanan tepreş ve hıdrellez, daha sonraları Dobruca'da Osmanlı hâkimiyetinin tesiri ile hafta tatili Cuma günü olunca, tepreşin hıdırellezden sonra gelen ilk Cuma günü kutlanması âdet halini almıştır. Böylece Kırım Tatar Türklerinde bahar bayramlarının sayısı artmış ve ayrı günlerde kutlanır olmuşlardır. Zamanla dinî bir kökten geldiği düşünülen (Hızır ve İlyas Nebi) hıdrellez önemini yitirirken, tepreş halk tarıfndan daha çok benimsenmiştir (Naci 1966: 23). Sonuç olarak Kırım Tatar Türklerinin bahar bayramları nevruz, hıdırellez ve tepreş olarak sıralanabilir.

İlk uygulamalarda nasıl ve ne şekilde başladığı tam olarak bilinmeyen tepreş, Kırım Tatar Türkleri için sadece bir bahar bayramı değil, aynı zamanda millî birlik ve

beraberliğin pekiştirildiği, gelenek-göreneklerin genç nesillere aktarıldığı bir gün olmuştur. Kırım'da 18 Mayıs 1944'te yaşanan büyük sürgünden önce gerçekleştirilen son tepreşin 16 Mayıs 1943'te düzenlendiği bilinmektedir. Sürgünden sonra ise Kırım'ın Bahçesaray şehrinde 6 Mayıs 1990'da hıdırellez/tepreş kutlanmıştır. Bugün Kırım'da daha çok hıdırlez adıyla, Anadolu'da ise tepreş adıyla kutlanmaya devam eden bu bahar bayramı[9], aynı zamanda Kırım Tatar Türkleri için hafızaların tazelendiği bir gün de olmalıdır. Kırım Tatar Türklerinin bahar bayramları tepreşin modern çağımızda sadece bir piknik havasında değil, kültürel kimliklerini canlı tutan, onları bir araya getiren bir bayram havasında daha nice seneler kutlanması ve yeni yetişen nesillere de aktarılması en büyük dileğimizdir.

EK: Kırım Tatar Türkçesinde Tepreşle İlgili Terminoloji

I. İnsanlar:

Caş(lar): Yaş(lar), gençler.

Tepreş Ağası: Tepreş alanındaki eğlencelerde eskiden (1960'lı yıllarda) düzensiz hareketleri önlemek, eğlenceleri denetlemek için seçilen kişi. Günümüzde ise Kırkpınar güreşlerinde olduğu gibi para verilerek, etkinliğe sponsor olunarak ağa olunabilmekte ve güreş müsabakaları düzenlenmektedir.

II. Oyunlar[10]:

Akay havası: Davul, zurna eşliğinde yapılan erkek dansı.

Çoban oyunu: Uykuya dalıp, sürüsünü kaybeden çobanın, daha sonra sürüsünü bulunca neşeyle oynamasını tasvir eden karakteristik bir oyundur.

Dört kız: Dört kız tarafından oynanan bu oyun ilkbaharda dört gonca gülün açılışı, doğaya neşe ve mutluluk saçılışını sembolize eder.

Emir Celal: Meşhur bir kız oyunudur. Grup halinde oynanan bu oyunun birinci kısmı ağır, ikinci kısmı hareketlidir. Adını, Şark ülkelerini gezerken gördüğü oyunu, Kırım'a döndüğünde anlatan ve bu oyunun Kırım'da da oynanmasını sağlayan Kırım'ın Karasupazar eşrafından olan Emir Celal'den almıştır.

---

[9] 27 Mayıs 2012 Pazar günü, Polatlı Kırım Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Üç Pınar Köyü mesire alanında 8. Tepreş Şenliğini gerçekleştirmiştir.

(http://www.polatliistiklal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=12787&Itemid=25; 25.06.2012, 18.00). Hamidiye Kırım Türkleri Derneği de Kırım'dan gelen bir çok Kırım Türkü soydaşlarıyla birlikte hıdırellez ve Geleneksel Tepreş Şenliklerini birlikte kutladılar (http://www.aksarayrotagazetesi.com/haberdetay.asp?ID=5958; 25.06.2012, 18.00).

http://www.cagdaskocaeli.com.tr/foto-galeri/27-tepres-senligi-kirim-tatarlarini-costurdu-sayfa-3.html (25.06.2012, 18.00).

[10] Oyunlarla ilgili açıklamalar Yalkın Bektöre'nin *Tepreş* adlı çalışmasından alınmıştır (1990: 31-35).

Kaytarma: Kayt – "(geri) dönmek" fiilinden. Ağır hava denilen ağır ritmle başlayıp, sonra hızlanan canlı ve seri oynanan bir oyundur.

Kırım çiftetellisi: Genç kızların kendi aralarında düzenledikleri eğlencelerde oynadıkları bir oyundur. Oryantal bir üslup taşır.

Kureş: Güreş.

Tuvak horanı (duvak horonu/halayı): Kırım'ın güneyinde Aluşta kazasına bağlı Tuvak "duvak" köyünden alan bir *horan* "horon"dur.

Yavlık (mendil): Kırım'da oynanan en eski halk oyunlarından olduğu söylenir. Tek erkek oyuncu tarafından oynanır. Oyuncu yârinden aldığı mendille sevinç ve coşku içinde hızlı bir tempoda oynarken, mendilini kaybetmesi üzerine kederlenir ve tempo ve müzik de yavaşlar. Sonra mendilini bulur ve tekrar hızlı tempolu oyuna dönülür.

Yüksek minare: Genellikle 7 kız tarafından oynanan, estetik ve lirizmin birleştiği bir oyundur. Bir minarenin temelden başlayıp *kürsü*, *pabuç*, *şerefe*, *petek*, *külah* gibi kısımlarının yavaş yavaş yukarı doğru işlenişini sembolize eder ve "âlem"in dikilişi ile oyun son bulur.

III. Fiiller:

Kalakay tığırtmak: Pişirilen kalakayların tepelerden aşağıya ya da bereketli bir yıl olsun diye tarlalarda yuvarlanması.

Şınlaşmak/Çınlaşmak: Genç kızlar ile genç delikanlılar arasında söylenen müzikli konuşmalar.

Tepreşe çıkmak: Tepreşi kutlamak amacıyla kırlara gitmek.

Tığırtmak: Yuvarlamak.

IV. Giyim:

Kılapdan: Genç kızların giydikleri geniş etekli, süslü bayram giysisi.

V. Yiyecekler:

Baklava: Aynı.

Botka: Pilav.

Katlama: Hamurdan yapılıp, yağda kızartılan; sıcakken üstüne toz şeker serpilip yenilen bir tür tatlı.

Kozı sorpası: Bir tür haşlamadır. Kemikli kuzu eti tencereye konur, haşlanır. Etler pişince suyu alınır. Eğer çok fazla yağlı olursa üzerinden yağı alınır. Yeşil soğan kavrulmadan küçük küçük doğranıp içine atılır. İçine un konmaz, sulu yağlı bir çorba olur.

Kuskus botkası: Kuskus pilavı.

Maylı Kalakay: Mayasız hamurdan yapılan, üzeri bıçak sırtıyla çizilmek suretiyle çeşitli şekiller v erilerek süslenen, tavada pişirilen, sertçe yağlı bir tür çörek.

Sütlaş: Sütlaç.

Kısaltmalar

DLT *Divânü Lugâti't-Türk.*
ED *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.*
HT M. T. Houtsma, *Ein türkisch-arabisches Glossar*, Leiden, 1894.
LA *Lisan el-Etrak.*
OTWF *Old Turkic Word Formation.*
TS *Türkçe Sözlük.*
TZ *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-Lûgat-it-türkiyye.*

Kaynaklar

ASANOV Ş. A., GARKAVETS A. N., USEİNOV S. M (1988). *Krımskotatarsko-russkiy slovar*, Kiev.

BEKTÖRE, Yalkın (1990). *Tepreş*, Eskisehir: Eskisehir Kırım Folklor Dernegi Yayınları.

CLAUSON, S. G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkısh, Oxford: Clarendon Press.

ÇAY, Abdulhaluk (1988). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

ERDAL, MARCEL (1991). Old Turkic Word Formation, Vol.I-II, Wiesbaden: Otto Harrassowıtz.

EREN, Nermin (1998). "Crimean Tatar Communities Abroad", *The Tatars of Crimea, Return to the Homeland*, Duke University Press.

ÖZBAY Güven (1999). *Türklerde Spor Kültürü,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

KALAFAT, Y.-GÜNGÖR, B. (2011). *Türk-Tatar Halk İnançları*, Ankara: Berikan Yayınevi.

KARAKAYA, A. (1975). "Takvim, Yıl, Mevsim, Ay, Gün ve Bunlarla İlgili İnanışlar", *Emel*, Sayı: 88, Mayıs-Haziran 1985, s. 7-14.

KAYA, Abdurrahman (1996). "Tepreş Nedir Nasıl Olmalıdır?", *Kırım Dergisi*, Sayı:15, s.23.

KORKMAZ, Zeynep, (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.

KURTİYEV, Refat (1996). *Kalendarnıe obryadı krımskih tatar*, Simferopol: Krımuçpedgiz.

MAHMUD, Kaşgarlı (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*, Çeviri-Uyarlama-Düzenleme: Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

MEMEDEMİN, Yaşar (2002). "Kıdırlez", *Şalışal*, Editura Europolis Yay. S.34-40.

NACİ, Ali Cafer (1966). "Romanya'dakiKırım Türklerinin Folklor ve Gelenekleri", *Emel*, Sayı: 35, Temmuz Ağustos 1966, s. 21-26.

RADLOFF W. (1905). *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*. Dritter Band, St. Petersbourg.

RADLOFF W. (2010). *Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler, 7. Bölüm, Kırım Ağızları*, Latin Harfli Transkripsiyonu Hazırlayan: Tülay Çulha, İstanbul: Pandora.

ŞÇERBAK, A. M.(1970).*Sravnitelnaya Fonetika Tyurkskih Yazıkov*, Leningrad: İzdatelstvo Nauka.

Tarama Sözlüğü, (1995). 3. Baskı, VIII Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TENİŞEV, E. (Red.) (1984). *Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskix Yazıkov (Fonetika)*, Moskva: İzdatelstvo Nauka.

TURAN, Metin (2011). *Halk Deryasından Damlalar*, Ankara: Ürün Yayınları.

Türkçe Sözlük (2005). 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜLKÜSAL, Müstecib (1980). *Kırım Türk-Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*

USEİNOV, S.M. (1994). *Krımtatarca-Rusça Lugat*, Ternopol.

USEİNOV, S.M. (2005). *Krımskotatarsko-russkiy slovar*, Simferopol.

WILLIAMS, Brian Glyn (2001). *The Crimean Tatars: The Diaspora Experience and The Forging of a Nation*, Leiden: E. J. Brill, 520 p.

YURTSEVER, MEHMET (1973). "Hıdrellez-Tepreş", *Emel*, Sayı: 77, Temmuz-Ağustos 1973, s.41-42.

YURTSEVER, MEHMET (1982). "Dobrucada Tepreş Müsamereleri", *Emel*, Sayı: 132, Eylül-Ekim 1982, s.35-37.

YÜKSEL, Zuhal (1989). *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

ZAJACZKOWSKİ, A. (1954). *Slownik Arabsko-Kıpczacki, Bulġat Al-Muştaq Fi Luġat At-Turk Wa-l-Qıfzaq*, Polska Akademia Nauk, Warszawa.

Tepreşle İlgili Haberlerin Yer Aldığı Bazı Elektronik Kaynaklar:

http://www.polatliistiklal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=12787&Itemid=25

http://www.aksarayrotagazetesi.com/haberdetay.asp?ID=5958

http://www.cagdaskocaeli.com.tr/foto-galeri/27-tepres-senligi-kirim-tatarlarini-costurdu-sayfa-3.html

G. Selcan Sağlık Şahin

Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı öğretim üyesi.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 06100 Sıhhiye ANKARA/TÜRKİYE.

E-posta: saglik@ankara.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 13 Nisan 2012

Yayına kabul edildiği tarih: 7 Mayıs 2012

E-yayın tarihi: 17 Temmuz 2012

Çıktı sayfa sayısı: 20

Kaynak sayısı: 30